مجله علمی پوهنتون سلام
https://salam.edu.af/magazine/14

د "تجدید" معنی او مفهوم

دکتور عبدالباقی عبدالکبیر امین[1]

1- عضو کادر علمی پوهنځی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون سلام.
: +93789316120
:

چکیده

هذه الدراسة تناولت "مفهوم التجديد" بالبحث، تحدث الباحث في البداية عن المعنى اللغوي لكلمة "التجديد" فذكر كل المعاني الواردة للكلمة في المعاجم اللغوية، ثم ذكر المعاني الواردة للكلمة في القرآن والسنة، و على أساس هذه المعاني كلها تم توضيح المعنى الاصطلاحي لهذا المصطلح، ولمزيد التوضيح ذكر الباحث بعض الخصائص لمصطلح التجديد في مصطلح الشرع، و أكد الباحث على أن تلك الخصائص يجب أن تؤخذ بعين الاعتبار في تحديد مفهوم التجديد، ثم جمع الباحث أقوال مجموعة من العلماء القدامى والمعاصرين في تعريف التجديد، و في ضوء تلك الأقوال ذكر الباحث مجالات التجديد في الإسلام، و ذكر لتأييد ذلك قرارات بعض المؤتمرات العلمية إلى جانب أقوال بعض العلماء المعاصرين.

معلومات مقاله

تاریخ نشر: 1390/11/17

شماره مقاله در ژورنال: 03

تعداد صفحات: 10

شماره نوبتی مجله: 02

کلید واژه ها

تجدید، مجدد، غربی استعمار، فکری جنگ، تدین

معلومات مجله:

مجله علمی پوهنتون سلام، نشرات خویش را از سال 1390 هـ.ش آغاز نموده و دست آورد های زیادی در این زمینه دارد، در ادامه سلسله فعالیت های خویش به تاریخ 1401/03/22 اعتبار نامه خویش را به عنوان یکی از معتبرترین مجله از وزارت محترم تحصیلات عالی کشور به دست آورد،
آدرس: افغانستان، کابل، ناحیه چهارم، کلوله پشته، چهار راهی قلعه بست (گل سرخ)، پوهنتون سلام.
آدرس ارتباطی؛ **ویب‌سایت:** https://salam.edu.af/magazine ، **ایمیل:** salamuk@salam.edu.af ، **شماره های تماس:** +93202230664 و +93788275275

سریزه

غربی استعمار دخپل فکری جنګ په لړ کې دوه لارې ترلاس لاندې نیولی دي:

اوله لار: دوی غواړي چه په اسلامي نړۍ کې اسلامي دین دژوندانه دچارو څخه یوې خواته کړي، دین تنها په عبادتګاه (مسجد) کې محاصره کړي او اجازه ورنه کړي چه دمسجد نه بهر په مسایلو کې مداخله وکړي، او داسې بیانوي چه ددین ساحه ځانله ده چه دټولني دچارو دتنظیم ساحه په هغه کې شامله نده، په دې معنی چه دین دالله او بنده ترمینځ درابطې څخه عبارت دی چه دهغه ځاې عبادتګاه دی، او دژوندانه چارې باید ددین دقید څخه لیرې دعقل دغوښتنو په رڼا کې تنظیم شي،

ترڅو دټولنې نوو او متجددو غوښتنو ته مناسب ځواب ورکړای شي، او دټولنې دپرمختګ لپاره ددين دقيد څخه په آزاد شکل سره فکر وشي، او که ټولنه داسلام دقيودو په رڼا کې تنظيم شي نو دټولنې دترقي او پرمختګ مخه به ونيسي، داخبره په اسلامي نړۍ کې هغه څوک هم زمزمه کوي، چه په غرب کې يې تحصيل کړی او دغرب له افکارو څخه متاثر شوی او په نامه مسلمان دی اما داسلام ددين څخه ډير اندک معلومات هم نه لري، البته غربيان داسلام په اړه ددې غلطي پوهې دترويج په هکله کې دوه لاملونه لري: يو داچه دوی اسلام په مسيحيت باندې قياسوي، کوم چه دانساني ټولنې دهر اړخيز تنظيم لپاره جوګه نه دی، او مسيحي عالمانو بيا په هغه کې خپل نظريات داسي ورداخل کړل او هغه ته يې ددين بڼه ورکړه، چه مسيحي دين يې دهرنوع علمي پرمختګ په مخ کې ودراوه. بل لامل داچه که داسلام دين په ټولنه کې په هراړخيز ډول سره پلي شي، نو هغه دملتونو دسرلوړتيا او پرمختګ سبب ګرځي، دملتونو دخودکفايي سبب ګرځي، هغوی داحتياج او ضرورت دحالاتو نه وباسي، ملتونه نه پريږدي چه د استعمار غلامي ته غاړه کيږدي، ياهم دهغوی استعماري شرطونه داقتصاد او سياست په برخه کې ومني، تر څو دهغه شرطونو په نتيجه کې دملتونو شتمنې لوټ کړي، او يا هم دملتونو سرنوشت داستعمار دګټو په رڼا کې وټاکل شي، چه دا کار استعماري ملکونه دخپلو منافعو خلاف بولي، ددې په خاطر داسلامي دشمولي فهم دخپريدومخالفت کوي، او غواړي چه داسلام لوی تصور دانساني ژوندانه دتنظيم په اړه په څو عباداتو کې خلاصه کړي او دينداران په هغه باندې مشغول کړي، او خپله دامتونو ټول امکانات او شتمنې دخپلې برلاسۍ لپاره په لاره واچوي.

دوهمه لار: دوی غواړي ديني ارزښتونو له خپل اصيل خط څخه بې لارې کړي، داسلامي دين خصوصيتونه او ځانګړتياوې په هغه کې له مينځه يوسي، داسلامي دين دتغيير، تبديل او تحريف زمينه جوړه کړي، ثابت شرعي اصول او احکام قابل دتغيير او تبديل وبولي، ترڅو اسلامي دين دغربي فرهنګ سره هماهنګ کړي، او له دې لارې دخپل فرهنګ دنشر لپاره په اسلامي نړۍ کې زمينه جوړه کړي، او په نتيجه کې داسلامي دين مقاومت دغرب داستعماري حرکت په مقابله کې له مينځه يوسي، او ياهم دهغه توانمندي په دې هکله ضعيفه کړي، البته دا کوشش دتجديد تر عنوان لاندې په اسلامي نړۍ کې صورت نيسي.

په دې ځای کې يو بل حقيقت ته هم بايد متوجه شو او هغه دا چه په اسلامي نړۍ کې داستعمار دموجوديت او ځينې داخلي نورو عواملو په بنا مسلمان علماء دټولنې دچارو څخه يوې خواته شول، داسلامي دين په بنسټ دټولنې دجوړولو نه په فاصله کې پاتې شول، او دهغه په نتيجه کې اسلامي هر اړخيز ارزښتونه دټولنې دټولو برخو دتنظيم نه ليرې پاتې شول، او که ووايم چه ددې په نتيجه کې په عملي لحاظ سره اسلامي دين تنها دعباداتو او اخلاقي ارزښتونو په ساحه کې منحصر شو، نو مبالغه به مې نوی کړي، اسلامي دين دژندانه دشمولي تنظيم څخه ليرې پاتې شو، دټولنې چارې په زيات انداز کې ددين دارشاداتو څخه بهر تنظيم شوې.

اسلامي عقليت ددې دوه ګونې حالت سره په عمومي شکل سره عادت ونيو، او دهغه سره يې انس واخيست، اما ددين دښمنه کوششونو په مقابل کې کوم چه استعمار چيانو د هغه لپاره په اسلامي نړۍ کې زمينه سازي کوله، کاملا حساسيت پيدا کړچه ددې په نتيجه کې په ټولنه کې داسې وضعيت را منځ ته شو، ترڅو بعضې ديني علماء دهر نوي ځيز (ولو که داصلاح بڼه هم ولري) مخالفت وکړي او هغه ددين خلاف وبولي، او ياهم هغه دغربي فکري جنګ امتداد وبولي، او دا سبب شو چه هغه مطلوبه او مخلصانه کوششونه هم کله ناکله غلط وپوهيدل شي کوم چه په ټولنه کې ددين داحياء او ژوندي کولو په خاطر په ټولنه کې د ددين دتجديد تر عنوان لاندې صورت نيسي. کوم چه داسلامي نهضت او اسلامي بيداری په لړۍ کي رامينځ ته شو او په اسلامي نړۍ کې دهغه تهداب سيد جمال الدين افغاني کينود، او بيا دهغه شاګردانو محمد عبده او محمد رشيد رضا دهغه افکارو ته وده ورکړه چه دشهيد امام حسن البنا دکوششونو په نتيجه کې اسلامي شمولي تجديدي تصور واضح شو، او ددې ضرورت هم کاملا واضح شو چه مسلمانه ټولنه دهراړخيز پرمختګ لپاره بايد په ټولو برخو کې اسلام ته رجوع وکړي، او داسلام دارښتونو په رڼا کې دژوندانه ټولې برخې داسې تنظيم کړي، چه دې يوې خوانه ددين په اصولو او ثوابتو باندې ولاړې وي او دبلې خوا دوخت او عصر غوښتنو ته مثبت او شمولي ځواب ورکړي، ترڅو دهغه په نتيجه کې دامت دبرم او عزت راګرځيدل ممکن شي، او امت دهغه په نتيجه کې دضعف او ناتوانۍ دحالت څخه دوتلو لاره پيدا کړي.

دهمدې پورته مطلبونو په رڼا کې دتجديد دکلمې په اړه دڅيړنې د ضرورت احساس کيږي، او ما وغوښتل تر څو دهيواد په دين مينو وطنوالو ته دتجديد دمفهوم په هکله دا ځيړنه وړاندې کړم او په هغه کې دتجديد هغه معنی واضحه کړم، کومه چه مسلمانو علماوو دهغه په ضرورت باندې تاکيد کړی، او د اسلامي تجديد مفهوم دهغه کوششونو څخه هم بيل کړم کوم چه دتجديد دعنوان لاندې ددين دنړولو، بدلولو او يا تحريف په خاطر صورت نيسي، په دې ليکنه کې ما اول دتجديد لغوي معنی تر غور لاندې نيولې، په قرآن کريم او نبوي سنت کې مې دهغه ځيړنه کړې، بيا مې دتجديد اصطلاحي معنی تر غور لاندې نيولې، دپخوانيو او اوسنيو علماوو اقوال مې داسلامي تجديد دمعنی په هکله راوړي، بيا مې هغه فعاليتونه جمع بندي کړي کوم چه دعلماوو داقوالو په رڼا کې داسلامي تجديد تر مفهوم لاندې داخليدلای شي.

دپاک الله نه غواړم چه زما دا ليکنه داسلامي امت دبرم او عزت د راګرځولو په طرف باندې يو قدم حساب کړي او هغه په خپل دربار کې قبول کړي.

اول مبحث: دتجديد لغوی معنی:

تجديد په اصل کې عربي کلمه ده، چې نوي کولو ته وايي، او د زړتوب نقضيه معنی لري، په عربي ژبه کې ويل کيږي (جدَّد الشيء) او دا هغه مهال ويل کيږي چه قديمي شي نوي کړای شي او خپل اصلي حالت ته واړول شي[1]. ورځې او شپې ته په عربي ژبه کې (الجديدان) (يعنی دوه نوي شيان) وايي ځکه چه ورځ او شپه هيڅکله هم نه زړيږي، همدارنګه ويل کيږي (جدَّد بيته) (يعنی خپل کور يې نوی کړ) يعنی هغه يې ترميم کړ، دهغه رنګ يې نوی کړ، دهغه دروازې او کړکۍ يې ټينګې کړې او ويې لګولې، دهغه مظهر يې سم کړ، هغه ځايونه يې ترميم کړل کوم چه زاړه شوي وو، او دکار نه وتلي وو او ياهم ورانيدو ته لنډ شوي وو، په عربي ژبه کې دکور نوي کول او دهغه تجديد دهغه دبيخه دورانولو او بيا له سره ودانولو معنی نه لري. دا معنی دعربانو ددې قول نه ځرګنديږي چه وايي: (جدَّدت وضوئي) (يعنی خپل اودس مې تجديد او تازه کړ) هغه خو داسې نه وايي چه ما اودس دماتيدو نه وروسته تازه کړ، ديته خو په عربي ژبه کې داودسه تجديد نه وايي، بلکه ددې نه مراد د اوداسه تازه کول دي، سره ددې چه دهغه اودس مات شوی هم نه وي، اودس ددې لپاره تجديديږي چه اثر يې په لمونځ کوونکې باندې زيات او هغه ته فعاليت او تازه توب وروبښي، تر څو خپل لمونځ په پوره خشوع او اتقان سره اداء کړي.

1- محمد بن مکرم بن منظور الإفريقي (ت 711هـ)، لسان العرب، دبيروت خپرنځای، لومړی چاپ، دريم ټوک/111 مخ.اوأحمد بن محمد بن علي المقري الفيومي (ت770هـ)، المصباح المنير، علمي کتابخانه، بيروت، لبنان، لومړی ټوک92 مخ.

په عربی ژبه کې متعاقدین هم یوبل ته وایی: (جدّدْ العهد) (یعنی عهد او تړون تجدید کړه) هغوی داسی قصد نه لری چه عهد له مینځه تللی او راځه چه بیا به قرار داد وکړو، بلکه دهغوی مطلب دادی چه په عهد او قرار داد باندی ډیر وخت وتلی تر دی انده چه دواړه طرفونه نږدې دي چه خپل التزامات او وجایب هیر کړي، او یاهم دخپلو التزاماتو په اداء کولو کې سستي کوي. نو دتجدید معنی دا نده چه نوی شی دسابقه شی په ځای باندې مینځته راشي، او نه هم دسابقه ټولو شیانو دباطلولو معنی لري گواکې دا چه هغه خپل مفیدیت له لاسه ورکړي، او باید له مینځه لاړ شي، او داسې نوی شی مینځ ته راوړل شي ،چې په اصل او وصف کې دقدیمی شی څخه بشپړ توپیر ولري.[1]

تجدید په خپل عربی لغوی وزن کې (دتفعیل په صیغه کې) د متواصل او پرلپسې زیار اوهڅې معنی افاده کوی[2] او په هغه کې دغوښتنی معنی هم نغښتې ده ځکه دتجدید دکلمې په ابتداء کې چه کوم د(ت) حرف شته هغه دغوښتنی مطلب افاده کوی، یعنی دتجدید په کلمه کې دپرلپسې نوی کولو دکوشش(هڅې) غوښتنه پرته ده.

دتجدید دلغوی معناگانو څخه تعظیم او اجلال هم دی، الله پاک فرمایی: (وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا)[3] ابن کثیر ددې مبارک آیت په معنی کې وایی(جلاله وعظمته[4]) یعنی دپاک الله جلال او عظمت. دانس ابن مالک نه روایت دی: (کان الرجل منا إذا قرأ البقرة وآل عمران جد فینا)[5] (یعنی په موږ کې به چه چا هرکله دبقرې او آل عمران سورت ولوست دهغه قدر به زموږ په مینځ کې زیات شو) ابن قتیبة وایی: (أي جد في صدورنا وعظم في عیوننا)[6] (یعنی زموږ په زړونو او سترگو کې به هغه لوی شو) او دهمدې استعمال په اساس(بنسټ) به عربو ویل: (جدّ في عیون الناس) (یعنی دخلکو په سترگو کې لوی شو) کله به چه هغه دخلکو مشر شو.

د تجدید له معناگانو څخه غنا (شتمني) هم ده، په ماثوره دعا کې راځی[7] (ولاینفع ذا الجد منك الجد)[8] (یعنی دهیڅ غني (شتمن)غنا هغه ته گټه نه لری) (بلکه هغه ته ستا طاعت گټه رسوی).[9] او د(تجدید) دمعناگانو نه اجتهاد او کوشش (زیار) دی، په عربی ژبه کې ویل کېږی: (جدّ في الأمر) (یعنی کوشش یی وکړ) او همدارنگه تجدید دمبالغی په معنی هم استعمالیږی، ویل کېږی(محسن جدا) (یعنی ډیر زیات محسن دی)[10] چه دلته (جدا) دمبالغی لپاره استعمال شوی دی. او دنصیب او برخې په معنی هم راغلی، ویل کېږی: (جدِدتُ بالشيء) (یعنی هغه مې په برخه شو)[11]. دوسطیت په معنی هم راغلی دی، ویل کېږی: (جادّة الطریق) (یعنی دلیارې وسط(منځ).

ددې پورتنیو مطالبو په رڼا کې په لنډ ډول ویلای شو، چه تجدید دلغوي لحاظه یو له بل سره تړلې څو معناگانې افاده کوي: لومړی: تجدید شوی شی له ځایه وجود لري او خلکو لیدلی وی، دوهم: په هغه شی کې تغییرات او بدلونونه راغلي وي او یاهم زوړ شوی وي، دریم: هغه شی بیا هغه حالت ته راگرځول شوی وي کوم چه تر زوړ توب دمخه یې په هغه حالت باندی شتون درلود، څلورم: لومړني حالت ته بیرته را گرځول یې پرلپسې هاند ته اړتیا لری، پنځم: هغه ځای ته د یوه څیز (شی) بیرته راگرځول، کوم چه په ابتداء کې په هغه حال باندې شتون درلود، دهغه شی او څیز اجلال، تقدیر، تعظیم او لوړتیا ده، لکه څنگه چه دا کار وسطیت او سمې لارې ته بیرته راوستل هم دی.[12]

دوهم مبحث: په قرآن او سنت کې دتجدید کلمه:

الف: په قرآن کریم کې دتجدید کلمه:

په قرآن کریم کې دتجدید کلمه نده راغلې خو د جدید کلمه په قرآن کریم کی د احیاء (بیا ژوندی کولو) او بیا دسره راگرځولو (اعاده کولو) په معنی راغلی ده، چه دتجدید دلغوی معنی سره پوره تطابق لری، پاک الله فرمایی: (أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ)[13] ابن کثیر ددې مبارک آیت په معنی کې وایی: (کله چه د لومړی ځل لپاره پیدا کول را ته سخت(ستونزمن) نه وو، نو اعاده کول او بیا پیدا کول خو یې له هغه نه آسان دي).[14] او په همدې معنا باندې دا راتلونکې آیتونه

1- عصام أحمد البشیر، التجدید مفهومه وضوابطه وآفاقه في واقعنا المعاصر، التجدید في الفکر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیارلسم کال دغونډې څیړنې او پیښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م، 936-937 مخ.

2- وگوره: سیف الدین عبدالفتاح إسماعیل، التجدید السیاسي والواقع العربي المعاصر(اسلامی لیدلوری)، دڅیړنو او تحقیقاتو مرکز ،داقتصاد اوسیاسي علومو پوهنځی، دقاهري پوهنتون، دنهضت کتابخانه ، قاهرة، 1989، 4.مخ.

3- دالجن سورت 3 آیت.

4 - إسماعیل ابن کثیر الدمشقي، تفسیر القرآن العظیم, المصریة اللبنانیة خپرنځای, دقاهري مطبعه, دوهم چاپ 1990, 429/4.

5- أحمد په خپل مسند کې تخریج کړی: 11769 شمیره حدیث.

6- عبدالله بن مسلم ابن قتیبة الدینوري (ت 276هـ) غریب الحدیث, دعلمی کتابونو خپرنځای, بیروت, لبنان 1988م, 17.مخ

7- ناصر بن عبدالسید المطرزي, المغرب في ترتیب المعرب, دالجیم مع الدال باب, د (ج د). کلمة.

8- بخاري په خپل صحیح کې تخریج کړی ، دالذکر بعد الصلاة باب، 799شمیره حدیث.

9- أحمد بن محمد بن علي المقري الفیومي (ت770هـ)، المصباح المنیر، 92/1مخ.

10- أحمد بن محمد بن علي المقري الفیومي (ت770هـ)، المصباح المنیر، 92/1.مخ

11- أحمد بن محمد بن علي المقري الفیومي (ت770هـ)، المصباح المنیر، 92/1مخ.

[12]- وگوری: محمد سعید بسطامي، مفهوم تجدید الدین، لومړی چاپ، 1983م دالدعوة خپرنځای، کویت، :3مخ، و حلیمة بوکریشة، معالم التجدید الفقهي (أنموذج الشوکاني) کتاب الأمة،90-91 گڼه رجب-رمضان 1423هـ 22کال د قطر په هیواد کې د اوقافو او اسلامي چارو وزارت،:52- 53.مخونه او خالد عبدالله الشعیب، ضرورة التجدید وضوابطه في الفکر الإسلامي, التجدید في الفکر الإسلامي اوعبدالله بن محمد المالکي، التجدید حینما یفقد مساره، (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیرلسم کال دغونډې څیړنې او پیښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م، ص: 93-97,په لاندې لینک کې خپره شوې مقاله:
http://www.alqlm.com/index.cfm?method=home.con&contentid=220

[13]- د ق سورت 15 آیت.

[14]- إسماعیل ابن کثیر الدمشقي، تفسیرالقرآن العظیم 224/4..

هم دلالت کوي: پاک الله فرمايي: (وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا)[1] او فرمايي: (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ)[2] او فرمايي: (أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ)[3].

ب: تجديد په نبوی سنت کې:

په صريح شکل (پريکنده ډول) سره دتجديد دکلمې نه مشتقه (اخيستل شوی) کلمه دابوهريرة رضی الله عنه په حديث کې راغلی ده، چه د درسول الله صلی الله عليه وسلم نه روايت کوي او وايي: هغه صلی الله عليه وسلم وفرمايل: (إن الله يبعث لهذه الأمة على رأس كل مائة سنة من يجدد لها دينها)[4] ترجمه: (يقينا چه پاک الله دغه امت لره دهرو سلو کلونو په سر کې هغه څوک را ليږی چه دهغوی په دين کې تجديد راولی) يعنی ددين هغه معالم (نښې) ژوندي او نوې کوي کومې چه د زمانی په تيريدو سره له عمل او تطبيق څخه پاتې شوې او ياهم دخلکو دسترګو څخه پټ شوې او يايی خلکو په مفهوم کې انحراف راوستی وي او ياهم هغه سنتونه ژوندي او نوي کوي کوم چه د سم او صحيح تطبيق څخه پاتې شوي وي، او يايې په فهم او پوهه کې انحراف راغلی وي.

دريم مبحث: دتجديد اصطلاحی معنی:

علماو په مختلفو عباراتو سره دتجديد تعريف کړی دی، ځينو دهغه ديوې خوا تعريف کړی دی اوځينو هم دهغه دنورو اړخونو او تجديدی فعاليتونو تعريف کړی دی، خو دعلماو دتعريفونو څخه دا لاندې تعريف راته غوره او بشپړ ښکاری:

تجديد دهغه منهجی کوشش او زيار څخه عبارت دی چه دامت تمدنی خوځښت ته داسلام دصحيح فهم او دوحی دارزښتونو په رڼا کې دعصر۔ غوښتنو ته دځواب ورکولو له لاری، لوری او توجه ورکوي او داستخلاف دوظيفې داداء کولو او دانسانی ټولنی دهراړخيزی آبادۍ خواته يې بيايی.[5]

ددغه تعريف دځانګړتياو دپوهيدو لپاره ددې لاندی مطالبو شرح کول ضروری او اړين بولم:

- **تجديد تکاملي حيثيت لري:** يعنی دژوندانه ټولی خواوی په غير کې نيسی او يوازې يواړخيزه صورت نه نيسی، او که چېرې په يوه خوا کې صورت ونيسی هغه ددين مقاصد په ټولنه کې په ښه ډول سره نه شی پوره کولی، که څه هم په ځينو ټولنو کې بعضی مجددين دټولنی ځينو اړخونو ته ډير لومړيتوب ورکوي، چه دا هم پخپل ځای دقدر وړ تجديدی کوښښ دی، خو دامت دهر اړخيز تمکين په هکله او ددين دعمومی مقاصدو دتطبيق او عملی کولو هدف او مقصد نشي ترلاسه کولای.
- **تجديد د تاريخ سره دتواصل حيثيت لری:** يعنی تجديد دتاريخي علمي ميراث سره مقاطعه نه کوي، بلکه تجديدی کوشش دتاريخي تجربې سره دتواصل او پيوسته کېدو په نتيجه کې مينځ ته راځی، د تاريخي ميراث نه داستفادې او دهغی سره دامتزاج او تفاعل په نتيجه کې مينځ ته راځي، بايد دا ذکر کړم چه هر هغه کوشش چه دتاريخي (علمي او عملي) تجربې نه دمقاطعې په نتيجه کې مينځ ته راغلی وي، هغه کوشش به جامع نه وی او نيمګړتيا به پکښی وي او دامت تمکېن به په جامع ډول سره تامين نه شي کړای.
- **تجديد ددين دثوابتو او دعصر دغوښتنو تر مينځ تفاعل او امتزاج دی:** يعنی تجديد داسلامی دين دمصدر او منبع (قرآن او سنت) څخه الهام اخلي، دزمانی دستونزو سره تماس نيسی، دشريعت داصولو، ثوابتو اوضوابطو په رڼا، دټولنې دمعاصرو واقعيتونو په پام کې نيولو سره ددی ستونزو دحل لپاره متوازن معيارونه ټاکې، دهغی دعملي کولو لپاره تګلارې جوړوی، جزئي احکامو ته دشريعت دعمومي مقاصدو سره تړاو ورکوي او يو جامع حل په پام کې نيسی، تر څو امت يو ځل بيا دتاريخ دجوړولو ساحې ته دننه کړی، او ياهم داسلام په تمدني خوځښت اوشتون باندې ټينګار وکړي.
- **تجديد دماضی نه ښې راتلونکې ته ګذر دی:** يعنی تجديد دپخواني حالت نه ښه او بهتر حالت ته تيريدل او ګذر دی، تجديد دماضی او تيرې زمانې سره او دهغه دلاسته راوړنيو سره په ټپه دريدل او تم کيدل نه دي، او دهمدی مطلب په رڼا کی ويلای شو چه دتاريخ په اوږدو کې مجددينو ديوې سلسلې دکړيوپه شکل خپله وظيفه او دنده په پرله پسې ډول سره اداء کړې ده، دژوندانه په مختلفو خواوو کې يې مسلمانان سمې لارې ته متوجه کړي دي، داسلام دمبين دين د لارښونو دسمې پوهې لپاره يې په مختلفو برخو کې زيار ايستلی، داسلامی ارزښتونو په رڼا کې يې دمسلمانانو د وروسته پاتې کېدو دمشکل دستونزو دحل لپاره لارې لټولې، اوپه نړۍ کې يې داسلامی امت د قيادت دحضور او ژوندی کولو لپاره هڅې کړې دي.[6]
- **تجديد په مخلوقاتو کې دالله تعالی سنت دی**: يعنی تجديد په ټولو مخلوقاتو کې دپاک الله سنت دی او انسانی ټولنې دهمدې سنت په رڼا کې خپل حالت ته تغيير ورکوي او په فطري ډول سره د خپلو ذاتي ځانګړتياوو او ارزښتونو په چوکاټ کې دترقۍ او مثبت تحول بدلون لوری ته روان دي، له همدې کبله داسلامي امت تجديدی پروسه هم په پرلپسې توګه دښه بدلون لوری ته مخ په وړاندې روانه ده، هغه داسی نه ده چه ګواکی تجربې کاپي کړي او ياهم دپخوانيو تجربو تقليد وکړي، او دا کار هغه وخت کېدای شي چه د امت تماس (اړيکه) دخپل لوړ مرجعيت (قرآن او سنت) سره پخه، ژوره او پدغه هکله يې پوهه دقيقه شي،

---

[1]- دالإسراء سورت 49 آيت.

[2]- د سبأ سورت 7 آيت.

[3]- د السجدة سورت 10 آيت .

[4]- دا حديث أبوداود په خپل سنن کې په خپل سند سره تخريج کړي (4291 شميره حديث, كتاب الملاحم د مايذكر في قرن المائة باب) او وايي: حدثنا سليمان بن داود المهري: أخبرنا ابن وهب: أخبرني معيد بن أبي أيوب، عن شراحيل بن يزيد المعافري، عن أبى علقمة، عن أبى هريرة - فيما أعلم - عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: (إن الله يبعث . . الحديث) ابو داود وايي: دا حديث علت نه لری. امام سيوطي هغه صحيح بللی او په "الجامع الصغير" کې يی ورته اشاره کړې ده ، همدارنګه دالجامع الصغير شارح علامة مناوي هم ددی حديث صحت تاييد کړی اويادونه يې کړې چې حاکم صحيح کړی اووايي: الزين العراقي اونور وايي: سنديې صحيح دي. او شيخ ألباني هم هغه دصحيحو احاديثو په سلسله 559شميره حديث کی راوړی دی، او په صحيح الجامع الصغير 1874 شميره حديث کې يی هم ورنه يادونه کړې ده. وګوره: يوسف القرضاوي، من أجل صحوة راشدة تجدد الدين وتنهض بالدنيا (د سنت په رڼا کې د دين تجديد) ومحمد ناصر الدين الألباني, سلسلة الأحاديث الصحيحة, : 559 شميره حديث. او داحديث دتجديد په هکله اساسی حديث دی.

[5] - سهيلة علاوة عظيمي, منهجية التجديد عند أبي الأعلى المودودي, دالنهضة خپرنځای2008م لومړي چاپ, دمشق, ص:24.

[6]- سهيلة علاوة عظيمي, منهجية التجديد عند أبي الأعلى المودودي, دالنهضة خپرنځای 2008م لومړي چاپ, دمشق:26مخ.

په سمو ابجدياتو هغه ولوستل شي، دتطبيق په هکله يې هم پوهه خپله کړای شی، تر څويې په رڼا کې وکولای شي دتېرولو تجاربو په هکله صائب او سم نظر ورکړي، او لدې لارې داسلامي ارزښتونو فعال، کارنده او ژوندی صلاحيت داوسنی ټولنې دښه جوړښت لپاره په علمي اوعملي ډول سره مطرح او ثابت کړي.[1]

- **تجديد منهجی، دقيق کوښښ او زيار دی:** يعنی تجديد يو مقطعي او انفعالي حرکت ندی، او نه هم انفعالي حرکت دټولنې حرکت ته مقصد وربخښلای شي، محمد البهي په دې هکله وايي: (تجديد فلسفه، افکار او تصورات دي چه دهغه تطبيق به دمنهجيت له لارې کېږي)[2] نو تجديد داسلامي امت په حالت کې مثبت تغيير راوستل دي چه دقيق پلان استراتيژي او برنامه غواړي، دمناسبو شرايطو آماده کول غواړي، دمعينو وسايلو چمتو کول غواړي، دمتناسبو اساليبو په کار واچول غواړي او داټول بايد داسلامي دين دلوړ مرجعيت(وحې) اودانسانی واقعيتونو ددرک او عميقې پوهې سره څنګ تر څنګ الهام واخلی.[3]

څلورم مبحث: دتجديد د تعريف په هکله دعلماوو اقوال:

دتير شوی نبوی حديث په رڼاکې، په کوم کې چه دتجديد دکوښښ په اړه ترغيب راغلی، علماوو د تجديد دمعنی په هکله ليکنې کړې دي، چه په مجموعی ډول سره علماوو په دې ليکنو کې دتجديد دمعنی مختلف اړخونه او جوانب بيان کړي دی، کوم چه په حديث شريف کې هغه ته ترغيب صورت نيولی دی، چه ددوی عبارتونه زه دلته په لاندی ټکو کی را نقلوم:

امام أحمد بن حنبل رحمة الله عليه وايي: (الله پاک دخلکو لپاره دهرو سلکو کلونو په سر کې هغه څوک رالیږی چه خلکو ته سنتونه او د دين لارښوونې وښيی، او درسول اکرم صلی الله عليه وسلم نه هغه څه نفی کړی کوم چه په دروغو په هغه صلی الله عليه وسلم پوری تړل شوی، ګورو چه دسلو کلو په سر کې عمر بن عبدالعزيز وو او ددوهمې سليزې په سر کې شافعی رحمة الله عليه)[4].

شيخ علقمي[5]وايي: (تجديد د هغه مفاهيمو او ياهم عملونو ژوندی کول دی کوم چه په کتاب او سنت کې په هغه باندی امر شوی وی، يا دعمل او تطبيق څخه پاتې وی، او ياهم دهغه کار کول پاتی وی چه هغه دکتاب او سنت داوامرو دغوښتنو او مقتضياتو څخه وی، همدا رنګه تجديد دهغه بدعتونو او په دين کې نوو پيدا شوو امورو له مينځه وړل دي کوم چه په ټولنه کې مينځ ته راغلی وي)[6] دمجدد دوظيفې په هکله علقمی ليکي: (مجدد هغه څوک دی چه هغه شرعي احکام ژوندی کوی، کوم چه دعمل نه پاتې شوي وي، او هغه سنتونه ژوندي کوي چه په ټولنه کې دعمل نه غايب شوی وی، او هغه ظاهري او باطني علوم بيانوی اوپه ګوته کوي، کوم چه دخلکو نه پټ پاتی شوي وي)[7] امام الوسی رحمة الله عليه وايي: (تجديد په کتاب او سنت باندی دعمل ژوندی کول دی او دهغه دغوښتنو او مقتضياتو سره برابر عمل کول دی)[8]

امام مناوي رحمة الله عليه[9] وايي: (ددين دتجديد معنی داده چه سنت دبدعت نه بيل کړی، علم خپور کړی، داهل علم نصرت وکړی، او اهل بدعت پر او ذليل کړی)[10]

ابن تيمية رحمة الله عليه وايي: (ددين په احکامو باندې دعمل نه کولو او دهغه دمعطل کېدلو په وخت کې تجديد را مينځ ته کېږي او دا داسلام دغربت حالت دی)[11]

هغه په بل ځای کې وايي: (دتجديد په نتيجه کې دمسلمانانو او مؤمنانو شعار ژوندی کېږي ترڅو چه د پخوانيومهاجرينو او انصارو په څير هغه ته عزت ور وبښي، او څوک چه په اوسنۍ زمانه کې دا کار وکړی نو هغه په حقيقت کې دسابقينو اوپخوانيو دنيکو تابعينو څخه دی چه الله به ددوی نه راضي وي او دوی به دالله نه راضی وی)[12]

علامه ابن القيم رحمة الله عليه دمفتيانو دډولونو په هکله وايي: (يو له دوی څخه هغه عالم دی چه په کتاب، سنت او دصحابه په اقوالو باندې عالم او خبر وي، او دنويو حوادثو داحکامو په هکله مجتهد وي، په کومو کې چه کوښښ کوی تر څو يې په هکله دشرعی دلايلو سره برابره فتوا ورکړی او د هغه دا اجتهاد دا معنی نه لري چه هغه به کله هم دبل چا تقليد نه کوي....... دا راز مفتيان کولای شي خپله فتوی صادره کړي او ياهم څوک ورنه فتوی وغواړی، او داجتهاد فرض په دوی باندې ساقطيږي او دوی هغه څوک دی چه رسول الله صلی الله عليه وسلم ددوی په هکله ويلی دی: الله پاک دغه امت ته دهرو سلو کلونو په سر کې هغه څوک راليږی چه دهغوی په دين کې تجديد وکړی).[13] امام سيوطی رحمة الله عليه دتجديد دحديث دشرحی په سياق (لړ) کې وايي: (دحديث شريف نه داسی نه لازميږی (جوتيږي) چه دهرو سلو کلونو په سر کې راليږل شوی کس دی يو نفر وی، بلکه هغه کېدای شی يو نفر وی او کېدای شي چه هغوی ډېر کسان وی، که څه هم دفقهاو څخه دامت ګټه اخيستل ددين په امور (چارو)کې عام او ګټور دی، او دنورو خلکو څخه هم دامت ګټه اخيستل مهم او ارزښتناک دی، لکه اولی الامر او دټولنې نور خلک، دهر چا څخه په داسې مورد کې ګټه اخيستل کېږی چه دبل چا څخه نه اخيستل کېږی، داولی الامر څخه دعدل او انصاف په تامينولو، دوينو دساتلو او شرعی قوانينو دتطبيق لپاره ګټه اخيستل

---

[1]- سهيلة علاوة عظيمي, منهجية التجديد عند أبي الأعلى المودودي, دالنهضة خپرنځای 2008م لومړي چاپ, دمشق:24.مخ.

[2]- محمد البهي, الفكر الإسلامي الحديث وصلته بالاستعمار الغربي, دوهبة کتابخانه, القاهرة: 395 مخ.

[3]- سهيلة علاوة عظيمي, منهجية التجديد عند أبي الأعلى المودودي, دالنهضة خپرنځای2008م لومړي چاپ, دمشق, ص:24.

[4]- محمد شمس الحق العظيم آبادي, عون المعبود شرح سنن أبي داود, کتاب الملاحم, د ما يذكر في قرن المائة باب: 4291 شميره حديث.

[5]- او هغه محمد بن عبدالرحمن بن علي بن أبي بكر العلقمي, شافعي مذهبه فقيه دی, په قاهره کی دعلمی کورنيو څخه دي, په حديث باندې پوه, او دجلال الدين سيوطي له شاګردانو څخه ؤ, د مشهورو تاليفاتو څخه يې: الکوکب المنير بشرح الجامع الصغير, او په کال 969هـ کې وفات شو. وګوره: الاعلام, الزرکلي68/7.

[6]-محمد بن عبدالرؤوف المناوي, فيض القدير شرح الجامع الصغير, دعلمی کتابونو خپرنځای,ط:1, 1994م, بيروت, لبنان, 14/1 .

[7]-محمد بن عبدالرؤوف المناوي, فيض القدير شرح الجامع الصغير,14/1. و محمد شمس الحق العظيم آبادي, عون المعبود, دعلمی کتابونو خپرنځای بيروت 1415هـ 11/ 260. کتاب الملاحم, دما يذكر في قرن المائة باب.

[8]- شهاب الدين محمود بن عبدالله الحسيني الألوسي, روح المعاني 18/ 63.

[9]- هغه محمد بن عبدالرؤوف القاهري الشافعي دي, دتاليفاتو څخه يې فيض القدير شرح الجامع الصغير, وشرح الشمائل للترمذي دي, په کال 1031هـ وفات شو. وګوره: الزرکلي, الأعلام, الأعلام, 204/6.

[10]- محمد بن عبدالرؤوف المناوي, فيض القدير, په مصر کې د کتابونو لوی تجارتي پلورنځای, 1356هـ, لومړی چاپ 2/281-282.

[11]- أحمد بن عبدالحليم ابن تيمية, مجموع الفتاوى 296/18-297.

[12]- أحمد بن عبدالحليم ابن تيمية, مجموع الفتاوى, 28/ 420.

[13]- محمد ابن أبي بكر ابن قيم الجوزية (751هـ)أعلام الموقعين عن رب العالمين, دالجيل خپرنځای, بيروت 1973م, 212/4.

کېږي) همدارنگه امام سیوطی رحمة الله علیه وایی: (ددین دتجدید معنی داده، چه دهغه هدایت او لاربنوونه تجدید شي دهغه حقیقت او احقیت تجدید شي، دهغه نه بدعتونه او زیات والی لری کړای شي، دشرعي احکامو دتطبیق په هکله سست والی لـه مینځـه ولاړ شي، د شریعت پـه احکـامو کـې دخلکـو دمنـافعو، گټـو او مصـالحو، دېولنې دآبادۍ په هکله دسنتونو او قوانینو رعایت وشي)[1] علامه یوسف قرضاوی وایی: (دیو ځیز(شی) تجدید لـه هغـه کوښـښ نـه عبـارت دی چـه هغـه ځیز(شـی) هغـه حالت ته راواړوی کوم چه په ابتداء کې هغسی ؤ، او هغه دترمیم او تقویت دزیار په نتیجه کې داسی حالت ته راوواړی چه د تاریخي قدامت او سابقی سره سره نـوی ښـکاره شی، ته به وایی چه دا همغه لومړنی شکل او صورت دی....... نو دتجدید معنی دقدیمی ځیز (شی) تبدیلول نـه دی، او نـه هـم تجدیـد دپخـوانی ځیـز دتعویضـولو معنـی لري، تبدیل او تعویض دتجدید دمعنی سره هیڅ علاقه او تړاو نه لری).[2] محمد سعید رمضان البوطي چه دسوریی دمعتبرو علماو څخه دی وایی: (دهغـه کسـانو عمـل چـه الله پاک یی ددین دتجدید لپاره رالیږی په دی کې خلاصه کېږی چه خلک دالله فرمانبرداری ته راوبولی، دالله پاک دهدایت او احکامو پابندی ته یی راوبولی، وروسـته لـه هغه چه هغوی دالله پاک دین ته شا اړولی وه، او دهغه امورو (چارو) اصلاح ته دعوت وکړی کوم چه د وخت پـه تیریـدو سره لـه کـاره لویـدلی وي، او یـا یـې سـتنې سسـتی شوې وي، او یاهم دمفاهیموپه هکله نیمگړتیاوې را مینځ ته شوې وي، دنوو پیښو او حوادثو لپاره دفقهـي ضـوابطو او اصـولي قواعـدو پـه رڼـا کـې شرعـي احکـام اسـتخراج کړي، پرته له دې چه په هغه باندې لوبې وکړي، او یاهم په هغه کی دهوا او هوس غوښتنې ومني) [3] امام أبو الأعلی المـودودي رحمـة الله علیـه دمجـدد دتعریـف پـه هکلـه داسې لیکی: (مجدد هغه څوک دی چه ددین معالم او نښانې خلکو ته دتشویه او انحراف نه وروسته روښانه او واضح کړي، او دخلکو رابطه ددین سره تـر غوځیـدو وروسـته ټینگه کړی..... او تجدید په حقیقت کې دجاهلیت دټولو اجزاو څخه داسلام پـاکول، او بیـا دامکـان پـه انـدازه سره دهغـه پـه خـالص شـکل سره ژونـدی کـول دی)[4] امـام مودودی دتجدید په تعریف کې دیته اشاره کوی چه تجدید ددین دنښانو اومعالمو دتشویه نه وروسته صورت نیسی، چه مطلب یی دادی چه تجدیـد ددیـن دهغـه معـالمود روښانه کولو په مورد کې صورت نیسی کوم چه دخلکو دانظارو اوسترگوونه پټ شوی وي، او همدارنگه په تعریف کې وایی چه تجدید دخلکو رابطه لـه دیـن سره وروسـته لـه غوځیدو ټینگوی، او ددې معنی داده چه تجدید دخلکو او دین تر مینځ درابطې په هکله مینځ ته راځي، نه خپله ددین په اړه کوم چه ثابت دی او تغییر پکـې نـه راځـی، او دا رابطه دخلکو چه په حبل الله ورنه تعبیر کېږی په دین باندی دخلکو دتمسک اوټینگار وسیله او لاره ده لکه ددین شعایراو مناسک...... امام مـودودی پـه بـل ځـای کـې داسې وایی: (تجدید په حقیقت کې دجاهلیت له ټولو چټلیو څخه داسلام دمبارک دین دپاکولو څخه عبارت دی تر څو چه خالص، پاک او دلمر په شـان داسـی وځلیـږی چه هیڅ نوع غبار او وریبځ وربا‌ندی نه وي)[5] شیخ محمد غزالی رحمة الله علیه وایی: داسـلام تجدیـد دهغـه دعلومـو دژونـدی کولـو څخـه عبـارت دی چـه حقیقـت هغسـی څرگند شی لکه څنگه چه الله پاک نازل کړی دی....... داسلام تجدید داسلام او دژوندانه دقافلې تر مینځ درابطی ټینگول دی، نه داسی چه په قافله پسی لاړ شـی بلکـه داسی چه دژوندانه دقافلی دتگ سرپرستی وکړی او دهغه تگ لاره او توجهات وټـاکـې..... داسـلام تجدیـد دهمتونـو دسـاتلو او لوړولـو څخـه عبـارت دی چـه دښـمنانو تـه مناسب ځواب ورکړی اواسلام ته دقوت شکل وروبښی، او دژوندانه غریزه په زامنـو کـې راژونـدی کـړی، تـر څـو چـه ضـعف او کمـزوری ورتـه لاره پیـدا نـه کـړی، چـه ددوی دکمزوری په سبب دوحی حقیقتونه کمزوری نه شی، او داسلام تجدید ددین نقل کول هغه ځای ته ندی کوم چه خلک یی غواړی بلکه دخلکو نقل کول هغه ځـای تـه دی چه الله پاک یی غواړی او په هغه یی رضا ده)[6] او دخپلو خبرو په ادامه کې وایی: (داسلامی امت علماو د تجدید دنده پـه غـاړه اخیسـتی ده او پـه هغـه بانـدې بوخـت وو او پدې ورځو کې موږ هم په هغه باندې بوخت یوو، او هغه ته داسی متوجه یو څرنگه چه دوی ورته متوجه وو، او هغه شیانو زموږ توجه را جلب کړی ده، کوم چه لـه دوی څخـه ورسته نوي پیدا شوي دي.)[7] دکتور حسن عبدالله ترابی وایی: (لکه څنگه چه دالله پاک تقدیر په دې باندې تیر شوی چه پخواني شرایع تجدید شي او دا تجدیـد د تـاریخ په اوږدو کې دوحې په واسطه صورت پیدا کاوه او دهغه دتبلیغ او رسولو له کبله پیغمبران را لیږل کېدل، کوم چه دهغـوی سلسـله درسـول اکـرم صـلی الله علیـه وسـلم پـه راتلو سره پای ته ورسیده، دالله پاک تقدیر بیا داسې وه چه دخاتم شریعـت تجدیـد دتجدیـد دامامـانو او دتجدیـد دحرکتونـو پـه غـاړه واچـوي, او لکـه څنگـه چـه دپخوانیـو شریعتونو اصول ثابت وو او یو په بل پسی پیغمبرانو هغه ژوندي کول، اما بیا په خپل مینځ کې دهغو شریعتونو تر مینځ په ځینو احکامو کی توپیر را مینځ تـه کېـده، تـر څـو دخپلی زمانی واقعیتونو او غوښتنو ته دثابتو اصولو په رڼا کې ځواب ورکړی، همدارنگه خاتمه شریعت هم ثابت اصول لـری او کلـه هـم چـه هغـه دمسلمانانو تـر مینځ لـه عمل او تطبیق څخه پاتې شي او یا هیر کړی شي نومجددین هغه ژوندي کوي، او همدارنگه ځینی نرم اصول هم لري چه هغه دوی ته دټـولنی دواقعیتونـو سره دتکېـف او ورته والی فرصت ورکوی او مجددین په هغه کې کولای شی حرکت وکړی، او لکه څرنگه چه د شرعی پیغام تجدید پـه پخوانیـو رسـالتونو کـې د واحـد دیـن پـه اصـولو کـې تغییر نه راوستلو، همدارنگه دخاتمه رسالت په شریعت کې تجدید دجامعې دجوړولو په مختلفو مرحلو کې (دتنزیل او تشریع په عهد کې) تبدیل نه شمیرل کېده، نو لـدی کبله ددینی تعبیر صورتونه دمادي او اجتماعي پرمختگونو درعایت لپاره سره ددې چه خپل ثابت اصول وساتي، دټولنې او زمانې دغوښتنو او د واحد دین تر میـنځ دتـړاو او تماس مبرم ضرورت دی)[8] محمود حمدي زقزوق دمصر پخوانی د أوقافو وزیر داسی لیکې: مطلوبه تجدید دادی چه ددین ثوابت وساتل شي خو په عین وخت کـې پـه هـره زمانه، وخت او هر ځای کې باید ددین دفعلي تطبیق صلاحیت ثابت کړای شي او دهغه ژوندیتوب تامین کړای شي. او په بـل ځـاي کـې لیکـې: مطلوبـه تجدیـد دا معنـی

---

[1] - جلال الدین السیوطي، الجامع الصغیر، نقلا عن عدنان محمد أمامة، التجدید في الفکر الإسلامي، لومړی چاپ 1424هـ، دابن الجوزي خپرنځای، ص: 17.

[2] - یوسف القرضاوي، تجدید الدین في ضوء السنة، دمرکز بحوث السنة والسیرة، مجله۲گڼه، 1987م، دقطرپوهنتون:29پاڼه. اوهمدا راز وگوره: یوسف القرضاوي, الفقه الإسلامي بین الأصالة الأصالة والتجدید, دوهبة کتابخانه, 1999م لومړی چاپ, ص:28.

3- محمد سعید رمضان البوطي، الإسلام بین التجدید المطلوب والتبدیل المرفوض، التجدید في الفکر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیرلسم کال دغونډې څیړنې او پیښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م ص:164.

[4]- أبو الأعلی المودودي، موجز تاریخ تجدید الدین، دالفکرخپرنځای، ط: 3، 1968م، بیروت، لبنان، ص:13.

[5]- أبو الأعلی المودودي، موجز تاریخ تجدید الدین وإحیائه (واقع المسلمین وسبیل النهوض بهم) دالرسالة موسسه, 1975م, 12مخ.

[6] - محمد الغزالي, کیف نفهم الإسلام, دنهضة مصر خپرنځای دچاپ، نشر اوتوزیع لپاره, القاهرة, څلورم چاپ 2006, 127.مخ.

[7]- محمد الغزالي, کیف نفهم الإسلام, دنهضة مصر خپرنځای دچاپ, نشر اوتوزیع لپاره, القاهرة, څلورم چاپ 2006, 127مخ.

[8]- حسن عبدالله الترابي, تجدید الفکر الإسلامي, د السعودیة خپرنځای دنشر اوتوزیع لپاره, دوهم چاپ 1987م 132مخ.

لري چه دعصر په وسله او دټولنې دنوو تغييراتو څخه په منور فهم باندې داسې سمبال وی چه له يوې خوا دمسلمانانو ژوند ته داسې رنګ ورکړي چه دتغييراتو سره مناسب وي، او له بلی خوا داسلامي دين حيويت او ژونديتوب وساتي، او په دريم قدم کې مسلمانانو ته دپرمختګ او تاريخ دجوړولو لپاره لاره خلاصه کړی.[1]

عمر عبيد حسنة وايی: (دتجديد څخه، لغو کول، تبديلول او ياهم دشرعی څخه تيريدل مطلب نه دی، بلکې دهغه څخه مطلب دنص نه درست او نوی فهم ترلاسه کول دی، هغسی فهم چه مسلمان دخپل عصر او زمانی دمشکلاتو اوستونزو دحل او معالجی په اړه داسی رهنمايی او توجيه کړی، چه دمشکلاتو لپاره د وحې دهدايتونو په رڼا کې حل لاری استنباط کړای شی)[2]

دپورته علماوو په تعريفونو کې دغور نه وروسته دا ويلای شو چه تجديد په لاندې امورو او چارو باندې صدق پيدا کولای شی:

لومړی:

دتدين تجديد: د تدين تجديد ددين سره دمسلمان په رابطه کې تجديد دی، او ددې معنی ددين صحيح او سمه پوهه ژوندي کول دي، او بيا په هغه باندې عمل کول او دهغه دعملي کولو لپاره عملي لارې او برنامې جوړول دی، دمسلمان فرد په ژوندانه کې په هغه عمل کول دی، دټولنی په عمومي ساحه کې ددين ژوندي کول دی، بيا هغه ددين په مقاصدو پورې تړل دی او دټولنې حرکت ته دشرعي مقاصدو په رڼا کې توجه او هدف ورکول دی، دټولو انحرافی تصوراتو د انحراف او غلطی بيانول دی او بيا دهغه تصوراتو سم جوړول دی، کوم چه ددين دپوهې په برخه کې وجود لري او ياهم الله پاک ته دتقرب دساحاتو او مجالونو په خواکې وجود لری، که څه هم دا دعقيدې او دبدعتونو دانتشار په برخه کې وی، او ياهم دا انحراف دټولنی دافرادو په سلوکي اړخ کې وی، او ياهم دا انحراف دمسلماني ټولنې په اجتماعي، اقتصادي او سياسي ژندانه کې وي چه دټولنې دا اړخونه داسلامي شريعت داحکامو او مقاصدو څخه بهر ترتيب او تنظيم شوي وي، نو دلته تجديدی کوشش دا دی چه دمسلمانانو اړيکه ددين سره سمه کړای شي، فرد اوټولنه دواړه دالله تعالی ددين دغوښتنو سره سم حرکت وکړي، او مجدد هغه څوک دی چه ددې حرکت لپاره لاره برابروی، دفهم په لحاظ دخلکو قناعتونه برابروي، هغه ته دعوت کوی او ياهم په عملي ساحه او ډګر کې ددين دارزښتونو دپوره تطبيق لپاره پلان جوړوی، خلک دهغه دحکمتونو او فوايدو نه خبروی او خلک دهغې عملي کولو ته تشويقوي اوهڅوي.

دوهم:

دحوادثو او نوازلو دشرعی احکامو پيژندل: په ټولنه کې ډير داسې حوادث مينځ ته راځي چه پخوانيو علماو په هغه کې خبره نه وي کړې، هغه حادثه اوس مينځ ته راغلې وي، او ياهم ځينې مسايل مينځ ته راغلي وي چه پخوانيو علماو په هغه کې خبره کړی وی اما اوس شرايطو او وضعيت تغيير موندلی وي او هغه پخوانی فتوی يوځل بيا کتنی ته ضرورت ولری، چه آيا هغه فتوی په دې عصر کې هم ددين د نصوصو اومقاصدو په رڼا کې سمه فتوی ده؟ او آيا دخلکو ګټې دشريعت په چوکاټ تامينوي؟[3]

دريم:

دشرعي احکامو تطبيقي صياغت: يعنې د شرعي احکامو داسې صياغت وشي چه په ټولنه کې دموجوده مؤسساتي ظرفيتونو له لارې دتطبيق زمينه ورته جوړه شي، دا ځکه چه دشرعي احکامو يوازې بيانول کفايت نه کوي بلکه ددې تر څوا شرعي احکام ديته ضرورت لري چه دهغه تشريعي صياغت داسې وشی چه په ټولنه کې دسياسي، اقتصادي او اجتماعي چوکاټونو له لارې دتطبيق فرصت ترلاسه کړي، او له دې لارې ټولنه داسلام په رڼا کې هراړخيزه ترقي او پرمختګ وکړي او اسلامي امت هغه برم، مقام او حيثيت ترلاسه کړی کوم چه داسلامی دين دهراړخيز تطبيق دغياب په نتيجه کې يې له لاسه ورکړی.

دتجديد دا پورته په دريو ټکو کې معنی کله چه عملي بڼه غوره کړي، عملي کوونکی يې دحق دټولګی هغه تمثيل کوونکی دی کوم چه په نبوی احاديثو کې يې وصف داسې راغلی دی: هغه کسان چه دقيامت تورځي پورې پر حق تمسک کوي، ددين شعاير او ارزښتونه ژوندي کوي، هغه دهر ډول تحريف نه ژغوري, هغه دين نه پريږدی چه دجمود په اړخ تکيه وکړي، تر څو دجمود او انحراف په نتيجه کې بيا دين دټولنې دسمې جوړولو اوټولنې ته درنګ ورکولو دوظيفې څخه شاته پاتې نه شي، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمايی: (لا تزال طائفة من أمتي ظاهرين حتى يأتي أمر الله وهم ظاهرون)[4] او بل حديث کې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايی: (يرث (يرث هذا العلم من كل خلف عدوله، ينفون عنه تأويل الجاهلين، وانتحال المبطلين، وتحريف الغالين)[5] اوبل حيث کې هم رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايی: (لا يزال الله يغرس في هذا الدين بغرسٍ يستعملهم في طاعته).[6]

دتاريخ په اوږدو کې دعلماو تجديدي کوششونو(هڅو) دهمدې پورته مفهوم په تطابق کې صورت نيولی، او په دی ځاي کې دپورته مطلبونو دتاييد په خاطر دامام مالک رحمة الله عليه قول بايد ذکر کړو چه فرمايی: (ددې امت آخر به په هغه څه صلاح مومی په کوم چه ددې امت اوايلو صلاح موندلی ده، او کوم شی چه په پيل کې دين نه ؤ، نن ورځ به هم هغه دين نه وي)[7] او دعلماو په نظردا پورته مطلب دتجديد لپاره صحيح او درست منهج دی او دامت د په پښو دريدو لپاره او دامت دنهضت لپاره

---

[1]- محمود حمدي زقزوق, التجديد في الفكر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلى مجلس د ديرلسم کال دغونډې څيړني او پيښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دايره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م) 4 او5مخ

[2] - عمر عبيد حسنة، الاجتهاد والتجديد سبيل الوراثة الحضارية، لومړی چاپ، 1998م، المکتب الاسلامی: 20مخ

[3]- په لاندې لينک باندې دمحمد مسعد ياقوت تجديد الدين (المعنى و التأصيل الشرعي) خپره شوې څيړنه :

http://www.daawa-info.net/mosharakat.php?id=58

اووګوره: أحمد بو عود، الاجتهاد بين حقائق التاريخ ومتطلبات الواقع، دالسلام خپرنځای دچاپ، نشر اوتوزيع لپاره، القاهرة، 2005 لومړی چاپ، 10 مخ.

[4]- بخاری په خپل صحيح کې تخريج کړی، کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة، دقول النبي صلى الله عليه وسلم لا تزال طائفة من أمتي ظاهرين على الحق باب، 6881 شميره حديث.

[5]- أبوعمر يوسف بن عبدالله بن عبدالبر النمري القرطبي رانقل کړی(463هـ) التمهيد، په المغرب کې داوقافو او اسلامي چارو وزارت، 1387هـ، 59/1، او مناوي په فيض القدير را نقل کړی 396/6.

[6]- ابن ماجه پخپل سنن کې تخريج کړی ، داتباع سنة النبي صلى الله عليه وسلم باب، 8 شميره حديث.

[7] عبدالرحمن بن حماد، الارشاد الی توحيد رب العباد، دار العاصمة، الرياض، ص: ۱۲۰.

درسته تګلاره ده، دتاریخ په اوږدو کې چه دمجددینو کوششونو اوهڅو ته وګورو هغه ټول په دی پورته ذکر شویو ساحو، مجالاتو او ډګرونو کې راټولیدای شی، حسن بصری رحمة الله علیه هغه مجدد ؤ ، چه دیني شعور، احساس او ضمیر(وجدان) یی په عامو خلکو کې ژوندي کړ، عمر بن عبدالعزیز رحمة الله علیه دسیاست په ډګر کې مجدد ؤ، امام شافعی رحمة الله علیه داستدلال او علمی منهج په ساحه کې مجدد ؤ، ابن تیمیه رحمة الله علیه ددرست دیني تصور دارزونې او دفلسفی منحرفو ډلو دتصوراتو د ردولو په ساحه کې مجدد ؤ، محمد بن عبدالوهاب دمنحرفو خرافاتو دې له مینځه وړلو په ساحه کې مجدد ؤ، سید جمال الدین افغانی او محمد عبده اوشهید حسن البناء داسلامی جامع (بشپړ) او هراړخیزه تصور دوړاندې کېدو مجددین وو ، او دا هغه دعلماوو سلسله ده، چه په شرعي مفهوم سره یې دتجدید د دندې داداء کولو په هکله کوششونه (هڅې) کړې دي، چه هر یو یې دخپلې زمانې او ځای غوښتنې، مشکلات او ستونزې رعایت کړې دي او په پام کې یې نیولی دي.[1]

پدې پورته ټولو تعریفونو کې دا مطلب کتل کیږی چه هغه کوششونه او هڅې چه لویدیځ فرهنګ یې په دغه هکله تر سره کوي، او غواړی خلک تر خپل فرهنګي اغیزی لاندې راولي، ددین داصلاح ترعنوان لاندې دلویدیځ فرهنګ لپاره دنفوذ لارې برابرې کړي، دا ډول فعالیتونه (کړنې) او زیارونه په شرعي تجدید کې نه شي شاملیدای، بلکه هغه په حقیقت کې ددین دتحریف لپاره بل تلاش اوزیار دی چه مجددین باید دهغې مخنیوی وکړی، او پرینږدی چه ددوی هڅې دشرعي تجدید کوششونه د بیلاری لوری ته بوزی او یا یې دخپل خط او لوري نه کاږه کړی. محمد الغزالي رحمة الله علیه په دې اړه داسې وایی: (هرهغه کوشش چه اسلامی ارزښتونه یو دبل نه بیلوی، یودبل سره یی بې رابطی کوی، هغه ته نادرست میل ورکوی، په هغه کې انحراف رامینځ ته کوی، په هغه کې هغه څه داخلول غواړي چه داسلام څخه نه وي او اسلامی ارزښتونه بلی خواته بیول غواړی، په حقیقت کې دا د اسلامی منهج نه بې لارې کیدل او وتل دي، په الله پاک باندی افتراء کول دي، په حق باندې حمله او تیری دی، دهیچا څخه دا خبره دقبلولو او منلو وړ نه ده، چه ووایی: ددې نص دتطبیق وخت تیر شوی، یا ددې حکم دتطبیق وخت اوس نه دی، او یا نړۍ تر داسې کچې ترقي کړې، چه دا احکام باید پریښودل شي، اویا هم دا تشریعات معطل کړای شي، په حقیقت کې دارنګه کوششونه ټول داسلام د ورانولو په خاطر او دجاهلیت دبیرته را ګرځولو په خاطر دي....... تجدید په دین کې ددې ډوله منکراتو او تیروتنو مرتکب کېدل نه دي، دسلفو او خلفو دعلماو دهیچا فهم داسې نه ؤ، چه تجدید دبدعتونو دژوندي کولو په معنی وي، دهوا او هوس تابعداری دی تجدید وبلل شي، په شرعی نصوصو او اصولو باندې لوبو کولو ته دې تجدید وویل شي. خو له بدمرغه په دې ورځو کې داسې خلک پیدا شوي چه ددین دتطور په هکله خبرې کوي او دامکاناتو په هکله یې فکر کوی، تر څو دین داوسنی عصرـ دغوښتنو سره ملایم او برابر کړي).[2]

او دهمدې پورته مطلبونو دتاکید او پوهاوی لپاره دتجدید تر عنوان لاندې په مصر کې داسلامی چارو او اوقاف دوزارت له خوا په قاهره کې یو کنفرانس دایر شوی ؤ چه په هغه کې داسلامی نړی ګڼ شمیر علماوو شرکت کړی ؤ، په ختامي بیان کې یی لاندې ټکي راغلي دي:

- تجدید په هیڅ ډول دعقیدی او عباداتو دثوابتو او اصولو سره تماس نه شي نیولی او نه پکې تجدید راتلای شي، او نه هم په هغه قطعی او پریکنده احکامو کې تجدید صورت نیولی شی چه په کتاب او سنت کې په قطعی او پریکنده ډول سره راغلي دي، بلکه دتجدید معنی داده چه فکر اوعقل باید دمعاصرو او اوسنی ژوندانه دمشکلاتو اوستونزو د حل په هکله پکار واچول شي، او دهغی لپاره دشرعي دلایلوپه رڼا کې مناسب او حل کوونکي احکام استنباط شي، نو لدې کبله هیڅ د ویری ځای نشته له دې څخه چه تجدید به اسلام ته دپردیو افکارو د راداخلیدو لاره هواره کړي، یا به د تجدید تر عنوان لاندې داسې احکام رامینځ ته شي چه دشرعي مقاصدو سره متناقض وي، بلکې دتجدید معنی داده چه هغه دتطبیق نه پاتې شرعي احکام دشرعي اجتهاد له لارې داسې ژوندي شي چه دشریعت ثوابت او اصول په هغه کې رعایت شي او مسلمانان په هغه باندې عمل کولو او دهغه دمقتضیاتو پوره کولو ته دعوت شي.
- په دې باندې تاکید اوټینګار دی چه تجدید په اسلامي ثابتو اصولو باندې ولاړ دی، او درسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دغه حدیث په بنسټ صورت نیسی چه فرمایي: (إن الله یبعث لهذه الأمة علی رأس کل مائة سنة من یجدد لها دینها) او دا پدې معنی ده، چه تجدید دشریعت دحیویت دژوندیتوب او مؤثریت اواغیزمنتیا او د هری زمانی او مکان لپاره دهغه دصلاحیت دتامین لپاره یو اړین او ضروری عمل دی، او دا هغه فهم او پوهاوی ده چه د شریعت امامانو لکه امام شافعی او شاطبی او ابن القیم..... په دې هکله له شریعت څخه درلوده او په خپلو کتابونو کې یې دا مطلب درج کړي دی او په خپل ژوندانه کې یې دهغه لپاره کار کړی دی.
- په دې یې تاکید او ټینګار کړی دی، چه تجدید د پخوانیو مجتهدینوکوششونه اوهڅې باطلې نه ګڼې، بلکه دهغه په پام کې نیول، داوسنی عصرـ دمشکلاتو اوستونزو دمناسب حل په اړه او دشرعي حکمونو داستخراج په برخه کې ضروري بولي، خو بې لدې چه یوه فقهي رایه او یو معین مذهب ته ځان مقید وبولی، اوهمدارنګه د علماو داجتهاداتو نه دهغه مسایلو داحکامو داستنباط په اړه استرشاد او استفاده وکړی کوم چه علماو دهغه په اړه بحث نه دی کړی، او یایې هم فتوی نده ورکړې، او داټول باید دټولنیز اجتهاد په چوکاټ کې وشی کوم چه دفقهي مجامعو او ټولنو په انګړ کې په اسلامی ملکونو کې تر سره کیږی، او بیا داولی الامر او یاهم تقنیني مجالسو له خوا دتشریع او قانون حیثیت نیسي.[3]
- دتجدید څخه مراد او مطلب د بنده او الله تعالی ترمینځ درابطی تجدیدول او نوي کول دي، هغه ددین سره دټولنې درابطې تجدیدول هم دي، دتجدید مفهوم ددین دحقیقت تجدیدول ندی کوم چه ثابت دی او بدلون نه مومی، او ددې مطلب بیان دا ایجاوبي چه ددین دکلمې سره په درایت او دقت سره ودریږو، دین د دینونیت (دینولی) نه اخیستل شوی چه برحق معبود ته د مطلق خضوع معنی افاده کوي چه هغه الله پاک دی، نو دین او دینونیت (دینولي) دانسان وصف دی او تجدید په هغه باندې مسلط دی، نه هغه ثابتې مبادئ او ارزښتونه چه الله پاک نازلی کړي دي، نو د مجددینو کار دادی چه خلک دالله پاک فرمانبرداری ته راوبولي، په هغې باندې یې انضباط ته راوبولي، دمفاهیمو په هکله چه څه مشکلات اوستونزې دخلکو په مینځ کې وجود ولري او یاهم ددین څخه ځینې خلک

---

[1]- په لاندې لینک باندې دعبدالله بن محمد المالکي، التجدید حینما یفقد مساره، خپره شوې مقاله:
http://www.alqlm.com/index.cfm?method=home.con&contentid=220

[2]- محمد الغزالي، کیف نفهم الإسلام، 183مخ.

[3] - د التجدید في الفکر الإسلامي د کنفرانس سپارښتنې(په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیرلسم کال دغونډې څېړنې او پینځې چې د31مې څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م 1258-1262مخ.

ناسم برداشت او فهم ولري باید هغه په سم او واضح ډول سره بیان کړي، دهغه نوو حوادثو لپاره چه په ټولنه کې مینځ ته راځي او پخوانیو علماوو پـه هغـه کـې خـبره نه وی کړې شرعي احکام دشریعت دنصوصو او مقصدونو سره په همغږی او دخلکو دضرورتونو په رعایت سره استنباط کړي، په هغـه کـې دهـوا او هـوس غوښـتنو تـه غاړه کېښږدي. او له دې کبله دی ، چه په حدیث شریف کې تجدید دامت په دین کې راغلی (یجدد لها دینها) نه ددین په امر باندی چه هغه ددین مبـادئ ارزښـتونه او احکام دی، کوم چه ځینی خلک هغه په غلط شکل سره روایت کوی(یجدد لها امر دینها) چه هغه هم دروایت له خـوا درسـت نـه دی، ځکـه چـه ټـول روایـات(من یجدد لها دینها) په لفظ سره راغلی دی، او ددرایت له خوا هم تسلط دتجدید په حدیث شریف کې ددین په امر باندی ندی بلکه په دین بانـدی دی، او دا ځکـه چـه بیا دحدیث معنی سمه او درسته نه راځي، ځکه ددین دامر معنی ددین داحکامو او مبادئو څخه بل څه نه دی، اما ددین احکام خو هر وخت جدید دی که څـه هـم په هغه باندی قرنونه پیږۍ او زیات زمان تیر شي، نو بیا به دتجدید معنی په احکامو او مبادئو کې تنها دتبدیل او تغییر په معنی وی او دهغه نه خـو رسـول الله صـلی الله علیه وسلم نهی کړې ده.[1]

شیخ یوسف قرضاوي حفظه الله هم پدې هکله وایی چه مجدد (داول دال په فتحه سره) دهغه شي معنی ورکوي کوم چه په هغه کې تجدید صورت نیسی پـه حـدیث شریف کې دین دی او یاهم دهغه په ځای اسلام، او کله هم چه دا کلمه یوازې او بیله ذکر شي نو یوه له دغو معناګانو نه ورڅخه مراد کیدای شي:

اوله معنی: هغه منهج چه الله پاک دخپل رسول په واسطه خلکو ته رالیږلی، چه په هغه کې عقاید، عبادتونه، اخلاق او نور شعایر شـامل دی چـه الله پـاک دهغـې پـه وسیله دانسان تړاو دپروردګار سره تنظیموی او یاهم دبندګانو رابطه دهغی په واسطه یودبل سره تنظیموی چه علامه ابن خلدون دهغه څخه داسې تعبیر کوی: (دین هغه الهی وضع ده ،چه بشر په خپل اختیار سره هغی خواته بیایی په کوم کې چه دبشر ددنیا او آخرت منفعت او ګټه ده) او دین په دی معنی او دهغه داصولو او مبادئو پـه پـام کې نیولو سره ثابت دی او دهیڅ نوع تغییر قابلیت پکې نشته.

دوهمه معنی: دین عبارت له هغه حالت څخه دی چه انسان یی دالله پاک سره دفکر، شعور، احساس، عمل او اخلاقو په ساحه او ډګر کې لری، او پدې هکله خلـک وایی چه دفلاني دین ضعیف دی، او یاهم دین یې قوي دی، او دین په دی معنی کمیږی او زیاتیږی، صفایی پیدا کوی او یاهم دکدورت سره مخ کیږی، او هغـه دانسـان د پوهاوي او انسان دایمان په تناسب او کچه کارته او یاهم پورته کیږی او دا هغه معنی ده چه تجدید قبلوی، او له همدې کبله ده چه پـه حـدیث کـې دیـن امـت تـه مضاف شوی او هغه ته نسبت ورکړای شوی دی: (لیجدد لها دینها) او پدی حدیث شریف کې دین الله پاک ته ندی منسوب شوی بلکه امت ته منسوب شوی دی، نو دلته تجدید دامت په دین باندی واقع کیږی ځکه چه په حدیث شریف کې امت ته منسوب شوی دی نه هم دالله دین ته[2]. او ددی مطلب دتاییـد پـه برخـه کـې ډیـر نـور احادیـث هـم راغلی دی، بالخصوص هغه احادیث چه تجدید دایمان دژوندی کیدو په معنی باندې اخلي[3]، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایی: (إن الإيمان يخلـق في جـوف أحـدكم كما يخلق الثوب، فاسألوا الله تعالى أن يجدد الإيمان في قلوبكم)[4] ترجمه: یقیننا چه ایمان ستاسی په داخل کې داسـی زړیـږی لکـه څرنګـه چـه جـامې زړیـږي، دالله نـه وغواړی چه ایمان ستاسې په زړونو کې تجدید کړي. بل ځای کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: (جددوا إيمانكم، قيل يـا رسـول الله وكيـف نجـدد إيماننـا؟ قـال: أكثروا من قول لا إله إلا الله)[5] ترجمه: خپل ایمان تجدید کړی، ورته وویل شول چه څرنګه خپل ایمان تجدید کړو؟ هغه وفرمایل: دلا اله الا الله کلمه ډیره ځل ووایاست.

په سعودی عربستان کې دافتاء دایمي کمیسیون د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ددې قول په هکله: (یجدد لها دینها) داسې ویلی دی: هرکله چـې خلـک د دیـن دسمې لارې څخه منحرف او کاږه شي، دهغه دین دلارې څخه چه الله پاک خپلو بندګانو ته بشپړ کړی، او دهغه په سبب یې په دوی باندې خپل نعمت وپیرزایـه، او هغـه یې ددوې لپاره ددین په حیث اختیار کړ، نو بیا دوی ته یا یو عالم او یا ډیر عالمان چه داسلام سمه پوهه ورسره وي، ددعوتګرانو په حیث ورلیږی، ترڅـو خلـک سـمې لارې ته راوبولي او هغوی دالله تعالی په کتاب او درسول الله صلی الله علیه وسلم په ثابتو سنتو باندې پـوه کـړی، دبـدعتونو او پـه دیـن کـې دنـوو شـیانو دداخلولـو نـه خلکـو تـه خبرداری ورکړي، او خلک دقرآن او سنت سره برابرې سمې لارې ته راوبولی، دیته دامت په نسبت تجدید ویل کیږی، نـه هـم ددیـن پـه نسـبت چـه هغـه الله پـاک تکمیـل کړی، تغییر، ضعف او انحراف دامت په حالت کې واقع کیږی، اما خپله اسلام خو پاک الله دقرآن کریم او سنت دحفظ له لارې ساتی)[6]

شیخ عبدالله بن عبدالمحسن الترکي پدې هکله وایی: ګمان نه کوم چه دهیڅ مسلمان به داسلامي فکر د تجدیـد څخـه مطلب دا وي چـه پـه دیـن کـې دې داسـې معناګانی داخلې شي، چه هغه په قرآن او سنت کې شتون ونلری، یا دتجدید څخه دهغه مطلب ددین دثوابتـو تغیـرول وي، یـاهم ددیـن دکـړی تنګـول لکـه دا چـه اسـلام یوازې دعقیدې په ډګر کې راونغاړل شي، او دعمل اړخ ورڅخه وباسی، او یاهم هغه په عباداتو کې حصر کړی او دژوندانه نورې ټولې خـواوې ورڅخـه وبـاسي، دا ډول ټـول تصرفات ددین دمعنی تحریف دی.[7] او په بل ځای کې وایی: (دتجدید څخه مطلب دادی چه په مجموعي شکل سره امت ته خپـل دینـي هویـت اعـاده کـړي، او پـه دیـن

---

[1]- محمد سعید رمضان البوطي، الإسلام بين التجديد المطلوب والتبديل المرفوض, التجديد في الفكر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیرلسم کال دغونډې څیړنې او پیښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوؤارت اوقاف له خپرونو څخه   (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م (: 163-164مخ.

[2]- یوسف القرضاوي، من أجل صحوة راشدة تجدد الدين وتنهض بالدنيا, دالشروق خپرنځای, القاهرة, 2001م: 28-29مخ.

[3]- وګوره: عصام أحمد البشير، التجديد مفهومه وضوابطه وآفاقه في واقعنا المعاصر، التجديد في الفكر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیرلسم کال دغونډې څیړنې او پیښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م): 937-938مخ.

[4] - الحاکم په مستدرک کې تخریج کړی, 5 شمیره حدیث.

[5] - امام احمد په خپل مسند کې دا حدیث راوړی دی, 8353 شمیره حدیث, اوحاکم هغه په مستدرك کې راوړی دی 7766 شمیره حدیث, او وایی: دا حدیث صحیح الاسناد دی اما مسلم او بخاری هغه ندی تخریج کړی.

[6] - عبدالعزيز بن باز, عبد الله بن قعود, عبد الله بن غديان, اوعبد الرزاق عفيفي, دعلمي بحثونو او فتوا ګلنو دایمي کمیسیون (دالحکم على الحديث وبيان معنى من يجدد باب) 8687 شمیره فتوی.

[7]- عبدالله بن عبدا لمحسن الترکي, التجديد في الفكر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلی مجلس د دیرلسم کال دغونډې څیړنې او پیښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دایره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوی مجلس) قاهرة 2002م : 31مخ.

باندې داعتزار روحيه تقويت کړي، او دسالمې عقيدې لورى ته دعوت او فعاليت ورکړي، چه بيا ټولنه هغه عملي کړي، تر څو په خپله عقيده باندې وياړ، دشريعت تابعداري او په اسلامي اخلاقو باندې التزام وکړي)[1].

دآخر خبره:

ددى څيړنى په آخر کى د لاندى ټکو ذکر کول مناسب بولم:

- په دين کى تجديد کومه نوى خبره نده، دا خبره رسول اکرم صلى الله عليه وسلم کړى ده، هغه ته يى ترغيب کړى دى، دشريعت علماو دهغه په هکله خبره کړى ده او دتجديد ساحات او برخى يى واضح کړى دى.
- شرعى تجديد درى لويى ساحى او برخى لرى: اول: دتدين دتجديد برخه، چه ددين دسمى پوهى او اسلامى ارزښتونو ته دعملى پابندى او اطاعت معنى ورکوى، دوهم: دواقع شوو مسايلو په هکله دشرعى احکامو پيژندلو ساحه، چه عموما دشرعى اجتهاد دژوندى کولو ساحه ده. دريم: دشرعى احکامو دتطبيق لپاره کوشش، او دهغه لپاره زمينه سازى کول، او د هغه تطبيقى صياغت تهيه کول.
- شرعى تجديد د اسلامى شريعت دمکمل او بشپړ تطبيقيدو لاره ده، هغه دامت دنهضت لپاره يوه کامله يو له بل سره تړلى طرحه ده چه دهغه په نتيجه کى به داسلامى امت له لاس نه وتلى برم او عزت بيرته لاس ته راوړل شى، او دسمى پوهى او سم عمل کولو له لارى به امت داوسنى دوير نه ډک حالت نه وباسى.
- شرعى تجديد هيڅ وخت ددين په ثوابتوکى دتبديل او تغيير معنى نه لرى، بلکه دا نوع تجديد ددين تحريف دى او اسلامى مفکرينو دهغه دمقابلى لپاره غبړ کړى دى، او په مسلمانانو لازمه ده چه داسلام دسوچه او صحيح پوهى دخپراوى لپاره کوشش وکړى، او هغه مغرض حرکتونه برلا کړى چه دتجديد د کلمى ترعنوان لاندى ددين دنړولو او ياهم دهغه دتحريف کوشش کوى.

---

[1]- عبدالله بن عبدالمحسن التركي، التجديد في الفكر الإسلامي (په قاهره کې داسلامي چارو د اعلى مجلس د ديرلسم کال دغونډې څيړنې او پيښې چې د31مي څخه تر3 جون 2001م پورې دايره شوې وه) دوزارت اوقاف له خپرونو څخه (د اسلامي چارو لوى مجلس) قاهرة 2002م : 29مخ.